

ASPECTE ALE VIEȚII COTIDIENE ÎN EPOCA ROMANĂ LA NORDUL DUNĂRII CU SPECIALĂ PRIVIRE ASUPRA PIELĂRIEI ȘI TEXTILELOR: O POTENȚIALĂ DIRECȚIE DE CERCETARE

Cristina-Georgeta Alexandrescu

Dat fiind faptul că teme precum viața de zi cu zi nu au constituit unul dintre subiectele de interes ale cercetării de specialitate de la noi, unele aspecte ale vieții cotidiene din provinciile romane de la Dunărea de Jos constituie un domeniu de cercetare destul de puțin abordat. Investigarea unor subiecte precum meșteșugurile legate de pielărie și textile de diferite genuri sau în special a îmbrăcăminte și încălțămintei se pot număra pe degete. Sursele de informație care s-ar preta unor investigații în această direcție sunt dintre cele mai variate. Materialele arheologice propriu-zise au fost în genere greu sesizabile sau prelevabile și în consecință li s-a acordat puțin interes. În mod intens în literatura de specialitate s-au studiat portul geto-dac sau al „provincialilor” pe baza reprezentărilor de pe monumentul de la Adamclisi și de pe Columna lui Traian¹. O altă analiză, deși de mică întindere, a fost dedicată reprezentărilor de pe monumentele funerare din Dacia². Potențialul acestei categorii de material arheologic pentru subiectul de față s-a dovedit astfel deosebit de valoros, fapt confirmat și de studii amănunțite pentru alte provincii precum Germania, Gallia sau Noricum și Pannonia.

Această notă se dorește mai mult o pledoarie pentru abordarea pe viitor a acestor subiecte și în zona Dunării de Jos, și anume prin reperarea uneltelor folosite de aceste meșteșuguri, a produselor lor finite³, precum și prin pregătirea teoretică a modului de acțiune concret pe șantier, în momentul în care se deschid complexe închise potențial purtătoare de obiecte de inventar din materiale organice (aici putând fi vorba de mediu umed, dar și de mediu uscat, uneori chiar de straturi de arsură). Spre exemplificare vor fi menționate situații din zona Germaniei precum și o serie de descoperiri făcute pe teritoriul României.

Utilitatea realizării unor asemenea „căutări” în colecțiile deja existente ale muzeelor (fig. 1) precum și necesitatea unor investigații interdisciplinare nu trebuie menționată. Aportul de informație al unor asemenea studii în privința nivelului tehnic, al relațiilor comerciale, a mediului social etc. poate fi foarte semnificativ.

Dat fiind stadiul actual al cercetării, cea mai plauzibilă ar fi inițierea investigației între materialele arheologice deja existente în colecțiile muzeelor și altor instituții. Un prim pas îl constituie reperarea acestor artefacte, apoi înregistrarea lor și documentarea (scrisă, grafică și fotografică) respectiv identificarea investigațiilor la care acestea s-ar preta, pentru a se ajunge în final la un studiu comparativ pe arii geografice și cronologice mai largi. Elaborarea unui set

¹ Florescu 1961, p. 577 și urm.

² Spre exemplu Marinescu 1976, p. 125-132 (cu bibliografia anterioară).

³ Fie acestea cât de fragmentare: de la piese de port, la accesorii de locuință și bucătărie, pleduri, pături, ștergare, sfori, bucăți de țesătură utilizate la montarea unor bijuterii, arme sau obiecte din piele etc.

de fișe de lucru, care să înlesnească această primă fază este firește condiția *sine qua non*, iar literatura de specialitate existentă pentru alte provincii ale Imperiului oferă instrumente de lucru satisfăcătoare sau măcar puncte orientative.

Pielărie. Prelucrarea pieilor și blănurilor și meșteșugurile înrudite cu acestea (tăbăcărie, șelărie, curelărie, cojocărie etc.) constituie de foarte puține ori un subiect aparte în studiile de sinteză dedicate vieții economice sau vieții cotidiene antice din zona provinciilor Dacia și Moesia.

În zona de interes aici sunt atestați cel puțin epigrafic un tăbăcar (*Titus, coriarius*) sclavul *signifer*-ului Q. Philippicus din leg. V Macedonica⁴, precum și un *Peregrinus sutor caligarius natione Dacus*, pe o inscripție de la Carnuntum⁵. De asemenea sunt cunoscuți membrii ai unui *collegium utriclariorum*, considerați a fi fabricanți de burdufuri⁶. La Tomis, tot pe bază epigrafică⁷, este atestată o asociație de tăbăcari sau proprietari de ateliere pentru confecții din piele ori comercianții acestor produse: ἔμπορος βυρσεύς⁸.

Larga răspândire a încălțămintei din piele este considerată o caracteristică a epocii romane. C. van Driel-Murray face următoarea constatare, referindu-se la acest fapt: „Mărimile de încălțări arată o repartizare echilibrată între bărbați, femei și copii. Aceasta denotă un statut egal al celor două sexe și diferă de situația din Evul Mediu timpuriu, când predomină descoperirile de încălțăminte bărbătească”⁹.

Descoperirile de încălțăminte din piele atestă existența unei varietăți de modele și tipuri și permit observarea unor detalii de producție privitoare la modul de lucru, la materialele folosite și tehnicile de preparare a acestora. În unele cazuri sunt posibile constatări asupra schimbărilor în modă, respectiv asupra varietății modelelor existente¹⁰. Un astfel de exemplu îl constituie peste 100 de încălțări de diferite forme și mărimi (fig. 4) și resturi de piele descoperite în 1977 într-o fântână de la Welzheim în Germania inferioară, într-un context datat la începutul secolului al III-lea p. Chr.¹¹.

În afara acestor obiecte foarte cunoscute și răspândite, în așezări militare și civile de pe teritoriul Imperiului se găsesc numeroase alte obiecte din piele precum curele și curelușe de varii feluri, genți, pungi de bani, șei, hamuri, burdufuri, furtunuri etc. Între acestea este de accentuat firește necesarul mare al armatei, fiind în uz printre altele sandale, curele, huse de scut, corturi din piele¹². Problema pe care o reprezentau obiectele din piele pentru logistica armatei este dovedită și de mențiunea lui Tacitus (*ann.* 4,72,1) cum că Drusus pretinde ca tribut frizilor în 11 a. Chr. doar piei de vită pentru uzul armatei. O chitanță a unui legionar din

⁴ IDR II, 203

⁵ AE 1929, nr. 217.

⁶ Despre discuțiile legate de identificare vezi mai nou Benea 1995, p. 302-310; Bounegru 2002, p. 80 și urm.

⁷ ISM II, 320.

⁸ cf. Bounegru 2002, p. 95 și SE 5 – considerați navigatori fluviali.

⁹ Driel-Murray 2000, p. 153.

¹⁰ Driel-Murray 2000 cu bibliografia descoperirilor din provinciile renane.

¹¹ Driel-Murray 1999, p. 11-114; Kemkes, Scheuerbrandt, Willburger 2002, p. 221.

¹² S-au făcut diferite estimări asupra necesarului de piei de vițel pentru echiparea unei legiuni nou constituite, ajungându-se doar pentru corturi la cifra de 54.000 de bucăți cf. Petrikovitz 1976, p. 598.

Egipt în 81 p.Chr. menționează la toate datele de plată a soldei o reținere pentru încălțăminte (pentru înnoire sau reparații)¹³. Printre meșteșugarii din armată se aflau și cizmari și șelari. Este de presupus că aceștia beneficiau și de cunoștințe de tăbăcărie, nu în ultimul rând datorită unor cerințe speciale în privința rezistenței la apă și robusteții pe care o necesitau produsele finite.

Desfășurarea activității de tăbăcărie¹⁴ este reperabilă mai ales prin descoperiri de unelte. La Pompei a fost identificată o *officina coriariorum* (Ins. I, 15) cu un bogat inventar de unelte specifice acestui meșteșug (fig. 3)¹⁵.

Pentru zona noastră dovezile arheologice ale atelierelor nu au fost semnalate până în prezent. Nu este însă exclus ca între descoperirile de unelte deja existente în muzee să se afle și asemenea exemplare. Creșterea animalelor fiind una dintre ocupațiile importante din zonă, este de așteptat o posibilă sursă locală de piei gata tăbăcite.

Tehnicile de tăbăcire, încă din antichitate diferențiate în funcție de piele și de produsul finit necesitat, au putut fi studiate destul de amănunțit pe produsele finite¹⁶. Evidențierea arheologică a procesului de tăbăcire, respectiv a urmelor acestuia este destul de dificilă și rară¹⁷. Datorită mirosului și necesarului de apă, asemenea ateliere au fost amplasate în afara sau la marginea așezărilor precum spre exemplu la sud de Köln. Se presupune pentru ferme, în special pentru cele cu activitatea creșterii de animale, desfășurarea activităților de tăbăcire și eventuală prelucrare a altor resturi utilizabile precum oasele pentru clei¹⁸. Aceste supoziții sunt însă încă neconfirmate de cercetarea arheologică de la noi, nu în ultimul rând datorită stadiului incipient al cercetării arheologice în *villae*¹⁹.

Pielele tăbăcite puteau fi marcate ca orice produs comercial cu o marcă de producător. Descoperiri din Köln, mai ales din atelierelor de pielărie din zona actualului dom, atestă simpla aplicare a acestei mărci în piele (fig. 2)²⁰. Nu se poate spune dacă pieile respective au fost argășite într-un atelier local sau achiziționate de pe piața foarte activă de piei și blănuri din zona Germaniei inferioare și a Galliei Belgice. Sigură este însă funcționarea la Köln a atelierelor de pielărie de diferite feluri (ex. cizmari) atestată de concentrări de resturi de materiale, de ustensile specifice și de rebuturi. În atelierul din Plectrudengasse, databil între a doua jumătate a sec. I p.Chr. și prima jumătate a sec. II²¹, se prelucrau piei de vită, vițel și cal.

În afara pieselor de încălțăminte, prezente în număr mare și forme variate, sunt de menționat și elemente din piele interpretate ca fiind utilizate la căptușirea coifurilor, respectiv

¹³ Fink 1971, nr. 68.

¹⁴ Presupusă pentru mai multe castre din Germania și pentru *Vindolanda* – Birley, *Vindolanda*, 1978.

¹⁵ Munzinger, Rathjen 2000, p. 59.

¹⁶ Göpfrich 1986, p. 10-16; Wintergeist 1998.

¹⁷ Wintergeist 1998, p. 149.

¹⁸ Horn 1987, p. 182.

¹⁹ Pentru o imagine generală asupra stadiului cercetării vezi V. H. Baumann (ed.), 1998.

²⁰ Schleiermacher 1982, p. 206. Ca exemple de mărci: *M·I·P*; *MOA*; *-]·AM·FRO[-*; *SENV·O(fficina ?)*.

²¹ Knörzer, Neu, Berke, Göpfrich, Kappes, Tegtmeier 1998, p. 445-480, în special p. 472 și urm.

a obrăzarelor. Interesantă este și seria de mărci de meșteșugar incizate pe tălpi de pantofi²². Van Driel-Murray observa că din prima jumătate a secolului al II-lea în zona de la Rhinul de Jos furnizorii de încălțăminte pentru armată sunt de cele mai multe ori civili (din *canabae* și *vici*), în timp ce corturile și husele de scut sunt fabricate de meșteri militari²³.

Indiciile directe și indirecte îndreptățesc presupunerea existenței atelierelor specializate în orașe și în așezările mai mici. Urmele concrete ale atelierelor sau ale activității lor sunt încă destul de rare, dar existente, precum cele de la Jülich, Rimbürg, Maastricht, Londra etc.²⁴. Elemente de identificare a obiectului de la care provine un fragment din piele îl constituie împunsăturile (decorative sau de cusătură), croiala și tivurile sau marginile.

O descoperire arheologică cu totul excepțională pentru zona de interes a acestor rânduri, și care nu putem decât spera că într-un final va beneficia de o publicare completă, este un sarcofag din necropola tumulară de la nord de Callatis²⁵. Sarcofagul de marmură, închis ermetic, a fost găsit la 2 km nord de oraș în anii 70 ai secolului al XX-lea, în timpul amenajării complexului balnear. Inventarul mormântului este păstrat în colecțiile muzeului din Constanța²⁶. Defuncta era depusă într-o cutie de lemn în *arca* sarcofagului (fig. 5), învelită în giulgiu și cu un văl foarte fin depus pe față și pe bust. Prelevarea acestor două piese este înregistrată ca fiind cea mai dificilă²⁷. De-a lungul corpului erau depuse coroane și ghirlande, foarte bine păstrate. Defuncta era îmbrăcată cu o tunica decorată pe piept și pe mâneci și purta în picioare o pereche de sandale cu talpa din piele. Pe cap purta o diademă din foaie de aur, iar pe bazin s-a găsit o oglindă din bronz cu ramă aurită. Inventarul bogat și variat al mormântului²⁸ este datat după 141 p.Chr. cu ajutorul monedelor găsite într-una dintre casetele din lemn. Din punctul de vedere al discuției de față sunt semnificative textilele și cele șase perechi de sandale și pantofi de diferite tipuri găsite în sarcofag, cinci dintre ele fiind depuse la dreapta cutiei din lemn²⁹. Este vorba de două perechi de sandale (fig. 6/1 și 2) și patru perechi de pantofi închiși (fig. 6/3-6). Piesele sunt destul de prost conservate. Bucățile de piele păstrate pe tălpile din plută au permis observarea unor detalii tehnice precum existența unui ornament pictat cu auriu sau incizat, cu motive geometrice și spirale. De remarcat este faptul că toate perechile au vârful ascuțite și că par să fie pantofi specifici pentru diferite activități/ținute.

Textile. Prelucrarea lânii – torsul și țesutul – sunt o parte integrantă a vieții cotidiene a femeilor în antichitate³⁰. În literatura arheologică acestea sunt de cele mai multe ori considerate atât de banale sau mai precis de la sine înțelese, încât o simplă mențiune este considerată

²² Schleiermacher 1982, p. 206 și urm. cu fig. 10-11.

²³ Driel-Murray 1985, p. 43-81, în special p. 65 și urm.

²⁴ Tholen 1975, p. 231-255, în special 237; Driel-Murray 1985, p. 49; Es 1981, p. 157 și urm.; Göpfrich 1986; Polaschek 1974, p. 213-223.

²⁵ Rădulescu, Coman, Stavru 1973, p. 247-265

²⁶ În expoziția permanentă se poate vedea și o plăcuță comemorativă a colocviului româno-italian organizat în 1972 pentru cercetările interdisciplinare asupra inventarului acestui mormânt. Este de presupus că întreaga preparare pentru expunerea pieselor de inventar este urmarea acestor studii.

²⁷ Rădulescu, Coman, Stavru 1973, p. 251.

²⁸ Pentru descriere și ilustrație v. Rădulescu, Coman, Stavru 1973, p. 249 și urm.

²⁹ Rădulescu, Coman, Stavru 1973, p. 256 și urm.

suficientă. Producția casnică de textile de către femei și fete, în primul rând pentru uzul propriu și al familiei, este atestată în mediul provincial roman prin descoperirile de ustensile și unelte propriu-zise și prin reprezentări³¹. Descoperirile arheologice (în complexe funerare sau în cadrul unor așezări) constau în furci de tors, fusaiole sau prășnele pentru fus, greutăți din lut sau piatră pentru războiul de țesut etc.³².

Ca materie primă erau folosite lâna de oaie, cea de capră, precum și părul. Din in și cânepă erau fabricate fibre pentru pânză, sfoară etc. Obținerea și prelucrarea fibrelor de proveniență animală sau vegetală, vopsirea, țesutul pânzei și fabricarea altor materiale textile precum și procesul final de croitorie comportă o serie întreagă de procedee și proceduri, ceea ce a dus inevitabil, dincolo de îndeletnicirile casnice, la apariția meșteșugarilor specializați pentru una sau mai multe etape de producție. Dacă pentru in, se poate presupune desfășurarea în mediul rural a procesului de producție, stofa de lână, a cărei fabricare comportă procedee tehnice complexe, era produsă în ateliere specializate din așezări rurale sau orașe. Un exemplu revelator îl oferă tot orașul Pompei, respectiv frescele din casa fabricantului și comerciantului de îmbrăcăminte din lână și fetru M. Vecilius Verecundus de pe Via dell' Abbondanza (Reg. IX,7) înfățișând tocmai diferitele etape de producție³³.

În Germania inferior producția de stofe și obiecte de îmbrăcăminte a fost reperată arheologic doar pentru Xanten și Köln. În *Colonia Ulpia Traiana* a fost descoperită o vopsitorie (*fullonica*) în vreme ce pentru Köln este atestată epigrafic activitatea unui atelier de fabricat pâsla și postavul (*fulloniae artus magister Iulius Vernus*)³⁴. Nu în ultimul rând este de menționat utilizarea pânzei pentru ambarcațiuni, la bază tot din in³⁵. În legătură cu producția acesteia au fost puse o serie de greutăți de lut descoperite în castrul flotei rhenane de la Köln-Alteburg, la fel și *velarii* din *classis Germanica* menționați în inscripții³⁶. Amploarea pe care producția și desfacerea/comerțul cu țesături o cunosc în zona Treveri-lor și Mediomatrici-lor, pare să fie destul de mare, nu în ultimul rând și datorită activării unora dintre acești comercianți ca furnizori ai trupelor staționate în zonă³⁷. Producția locală nu va fi fost suficientă și, dincolo de obiectele de uz curent, anumite produse nu puteau fi obținute decât din import (*negotiator vestiarius importator*)³⁸. La Serdica sunt atestați pe o inscripție fragmentară numele mai multor producători-vânzători, și anume un comerciant de lână și

³⁰ Suetonius, Aug. 73; Tib. 2,1,6 și urm.

³¹ Ex. stela funerară de la Köln a veteranului M. Valerius Celerinus și a soției sale Marcia Procula –cf. Horn 1987, Fig. 114a.

³² Pentru o prezentare generală asupra materialelor arheologice vezi de exemplu Wild 1988. O bibliografie generală a tematicii portului, pieselor de îmbrăcăminte și accesorii vezi la M. Altjohann, în Th. Fischer (ed.), 2001), p. 375-377.

³³ R. Angelone, L'officina coactiliaria di M. Vecilio Verecundo a Pompei (Napoli 1986).

³⁴ CIL XIII 8372.

³⁵ Plin. nat. hist. XIX,3.

³⁶ CIL XIII 8160 și 8321.

³⁷ Unul dintre monumentele funerare din zonă poartă reprezentări ale unor scene de gen din activitatea familiei Secundinii-lor activi în comerțul de stofe – așa-numita „Igeler-Säule” cf. Böhme-Schönberger 2000 Mainz, p. 145-149 cu fig. 123.

produse din lână (*λανάριος* = lat. *linarius, faber linarius*) și unul de pânzetură și țesături (*λεντάριος*)³⁹. Un *vestiarius* ridică un altar pentru Mithras, descoperit la Smederevo, nu departe de anticul Margum, în *Moesia superior*⁴⁰.

Descoperirile de textile propriu-zise nu sunt foarte numeroase în provinciile din Vestul Imperiului. S-a putut totuși constata varietatea tehnicilor și materiilor prime folosite, precum și calitatea acestora. De asemenea s-au descoperit și fuioare și gheme de lână netoarsă.

În zona care interesează în acest cadru urmele de țesături sau materiale textile sunt până acum nu foarte numeroase dar, deși rareori investigate, acestea au fost descoperite spre exemplu în necropolele callatiene precum și în cele din nordul Dobrogei⁴¹.

Un sit de pe teritoriul României unde urmele meșteșugurilor torsului și țesutului au putut fi reperate prin cercetări arheologice este cel de la Garvăn⁴². Chiar dacă prin aducerea acestui exemplu se depășește limita cronologică a discuției dorite în acest cadru, consider că mențiunea este utilă tocmai pentru a exemplifica „potențialul” existent în zonă și necesitatea / utilitatea cercetării arheologice avizate și în această direcție. Astfel într-un bordei din sec. X-XII p.Chr. cercetat în 1958 pe platoul de la sud-est de cetatea romano-bizantină *Dinogetia* (la capătul de E-NE al secțiunii S 3A – fig. 7), în colțul sud-vestic al încăperii, au fost găsite resturile unei casete din lemn în care fuseseră păstrate un fuioar pieptănat de cânepă (fig. 8/2), fire de mătase (fig. 8/3-5), fir de lână, țesături de lână (fig. 8/6), in și mătase, patru fusaiole, jumătate dintr-o cruciuliță dublă-relicvar de bronz, pe care erau imprimate urmele unei țesături și o monedă bizantină de bronz, din timpul împăratului Constantin al VIII-lea (1025-1028)⁴³. Descoperirea de la Garvăn era, cel puțin la momentul respectiv, de o importanță foarte mare: constituia cea mai veche atestare a firelor și țesăturii de mătase pe teritoriul României⁴⁴ și oferea indicii în legătură cu meșteșugul țesutului în epocă, spre exemplu faptul că nu se folosea suveica. Analiza fragmentelor de țesături a permis constatarea realizării lor la războaie de țesut orizontale, constituind deci atestarea acestei inovații deja la începutul secolului al XI-lea⁴⁵.

Dacă menționăm la începutul acestor rânduri, tributul cerut de Drusus în secolul I a.Chr., închei cu informația din al X-lea discurs al lui Themistios⁴⁶, retor din secolul al IV-lea p.Chr., în care autorul laudă termenii tratatului de pace încheiat de împăratul Valens cu Athanaric în anul 369, „când nu se mai dau barbarilor corăbii pline de veșminte”. De asemenea, spre deosebire de trecut, erau fixate doar două cetăți de frontieră în care se putea desfășura schimbul de mărfuri cu goții⁴⁷. Informația este utilă cercetării din mai multe puncte de vedere care însă nu vor fi discutate aici. Important în acest context este potențialul Imperiului de a furniza un

³⁸ CIL XIII 8568.

³⁹ IGB IV nr. 1922; Bounegru 2002, p. 102 și urm. cu SE 13; vezi și Suceveanu 1977, p. 89.

⁴⁰ ISM II nr. 29 – Bounegru 2002, p. 103 cu SE 21.

⁴¹ Suceveanu 1977, p. 93 nota 191, 98.

⁴² Barnea 1961; vezi și Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa, 1967, 98 și urm.

⁴³ Barnea 1961, p. 307.

⁴⁴ Barnea 1961, p. 307.

⁴⁵ Barnea 1961, p. 311-312.

⁴⁶ Themisti, *or.* X, 135 a-d, p. 205 r. 11 și urm.

asemenea „ajutor”, necesarul goților, precum și existența acestei practici, semnificativă mai ales în cazul descoperirilor arheologice propriu-zise și a interpretării lor.

Este de remarcat faptul că majoritatea informațiilor de care dispunem asupra textilelor de varii utilizări sunt în mică măsură obiectele în sine, ci uneltele și instalațiile amenajate pentru fabricarea lor, reprezentările de scene de atelier sau prăvălie sau de obiecte propriu-zise, detalii deduse din accesoriile purtate sau utilizate etc. precum și mențiunile din izvoare scrise⁴⁸.

Aspects of the daily life in the Roman time at the North of the Danube with a special reference to leather and textiles

(Summary)

Daily life in the Roman provinces at the Lower Danube has not been a topic for the scholars till now. Within the finds of textile and leather and the related crafts are fields of research still to be discovered. This paper intends only to bring this reality into discussion and to present a few of the finds from this area in order to show the potential of the archaeological material of the region. For the demonstration of the potential of the categories of finds related to the topic (depictions, specific tools and installations, finds of textile and leather), several examples from the Western provinces of the Roman Empire are mentioned and illustrated.

Bibliografie

Izvoare

Suetonius, *Viețile celor 12 Cezari*
Plinius cel Bătrân, *Naturalis Historia*

Literatura de specialitate

Barnea 1967	Barnea, I., <i>Themistios despre Schytia minor</i> , SCIVA 18/4, p. 563-574
Barnea 1961	Barnea, Al., <i>Noi contribuții la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvăn (secolele X-XII)</i> , SCIV 12, 307-313.
Baumann 1998	Baumann, V.H. (ed.), <i>La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain IIème – IVème siècles après J.-C. Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse: La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae</i> , Tulcea.
Benea 1995	Benea, Doina, <i>Collegiul utriclarilor</i> , AnB, S.N. 4, 302-310
Birley 1978	Birley, A.R., <i>Vindolanda, Eine römische Festung am Hadrians Wall</i> , Bergisch Gladbach.

⁴⁷ Barnea 1967, p. 563-574, în special p. 566 și urm. cu nota 18. – Atenția asupra acestui studiu mi-a fost atrasă de domnul prof. Al. Barnea, căruia îi mulțumesc.

⁴⁸ *e.x* edictul de prețuri al lui Diocletian – mantale, stofe etc. Lauffer 1971, 156

- Bounegru 2002 Bounegru, O., *Comerț și navigatori la Pontul stâng și Dunărea de Jos (sec. I-III p. Chr.)*, Iași.
- Böhme-Schönberger, 2000 Böhme-Schönberger, A., *Tracht, Tuchhandel und Leinenwaren*, în L. Wamser C. Flügel B. Ziehaus (ed.), *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht*, Katalog-Handbuch zur Landesausstellung des Freistaates Bayern Rosenheim (Mainz).
- Driel-Murray 1985 Driel-Murray, C. Van, *The production and supply of military leatherwork in the first and second centuries AD*, în M. Bishop (ed.), *The production and distribution of Roman Military Equipment*, BAR Int. Ser. 275 (Oxford).
- Driel-Murray 1999 Driel-Murray, C. Van., *Die römischen Lederfunde*, în C. van Driel-Murray, H.-H. Hartmann, *Zum Ostkastell von Welzheim, Rems-Murr Kreis. Forschungen und Berichte Vor- und Frühgesch. Baden-Württemberg*, 42
- Driel-Murray 2000 Driel-Murray, C. Van, în L. Wamser, C. Flügel, B. Ziehaus (ed.), *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht*, Katalog-Handbuch zur Landesausstellung des Freistaates Bayern Rosenheim (Mainz), 150-154.
- Es 1981 Es, W.A. van, *De Romeinen in Nederland*, Amsterdam
- Fink 1971 Fink, R. O, *Roman military records on papyrus*. Philol. Monogr. Am. Philol. Assoc. 26 (Princeton)
- Fischer (ed.) 2001 Fischer, Th. (ed.), *Die römischen Provinzen*, Stuttgart.
- Florescu 1961 Florescu, F. B, *Monumentul de la Adamclisi*, București.
- Göpfrich 1986 Göpfrich, J., *Römische Lederfunde aus Mainz*, Saalburg Jahrbuch 42
- Horn 1987 Horn, H.G. *Die Römer in Nordrhein-Westfallen*, Stuttgart.
- Kemkes, Scheuerbrandt, Willburger 2002 Kemkes, M., Scheuerbrandt, Willburger N., *Am Rande des Imperiums*, Stuttgart.
- Knörzer, Neu, Berke, Göpfrich, Kappes, Tegtmeier 1998 Knörzer, K., Neu, S., Berke, H., Göpfrich, J., Kappes, H., Tegtmeier, U., *Archäologische Untersuchungen an der Plectrudengasse in Köln*, KölnerJahrb. 31.
- Lauffer 1971 Lauffer, S., *Diokletians Preisedikt*, Berlin.
- Marinescu 1976 Marinescu, Lucia, *Despre îmbrăcămintea populației din provincia Dacia*, Muzeul Național, 3, 125-132.
- Munzinger, Rathjen 2000 Munzinger, M., Rathjen, W. (Hrsg.), *Pompeji. Natur, Wissenschaft und Technik in einer römischen Stadt*. München.
- Petrikovitz 1976 Petrikovitz, H. von, *Beiträge zur römischen Geschichte und Archäologie*, Beih. BonnerJahrb 36, (Bonn).
- Polaschek, 1974 Polaschek, K., *Zeugnisse zur Bekleidungsindustrie im römischen Trier und Umgebung*, KurtrierischesJahrb., 14

**Aspecte ale vieții cotidiene în epoca romană la nordul Dunării cu specială privire asupra
pielăriei și textilelor: o potențială direcție de cercetare**

Rădulescu, Coman, Stavru 1973	Rădulescu, A., Coman, E., Stavru, C., <i>Un sarcofago ei eta romana scoperto nella necropoli tumulare di Callatis (Mangalia)</i> , Pontica, 6, 247-265.
Schleiermacher 1982	Schleiermacher, M., <i>Römische Leder- und Textilfunde aus Köln</i> , ArchKorrBl, 12, 205-212.
Suceveanu 1977	Suceveanu, Al., <i>Viața economică în Dobrogea romană (secolele II-III e.n)</i> . București.
Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967	Ștefan, Gh., Barnea, I., Comșa, Maria, Comșa, E., <i>Dinogetia I</i> , București.
Tholen 1975	Tholen, P.J., <i>Iuliacum-Juelich. Eine topographische Studie</i> , BonnerJahrb. 175.
Wild 1988	Wild, J.P., <i>Textiles in Archaeology</i> , Buckinghamshire.
Wintergeist 1988	Wintergeist, M., <i>Reallexikon der Germanischen Altertumskunde</i> , vol. 11, s.v. <i>Gerberei</i> , 145-151.

Sursa ilustrațiilor:

Fig. 1 – C.-G. Alexandrescu; 2 - Schleiermacher 1982, fig. 2-4; 3 - Munzinger/Rathjen (Hrsg.) 2000, fig. 97; 4 – Kemkes/ Scheuerbrandt/ Willburger 2002, fig. 257; 5 - Rădulescu/ Coman/ Stavru 1973, fig. 8; 6 - Rădulescu/ Coman/ Stavru 1973, pl. 2; 7 - Barnea 1961, fig. 1; 8 - Barnea 1961, fig. 2.

Fig. 1 - Raft cu unelte într-un atelier de prelucrat piei, epocă romană. Reconstituire în expoziția Muzeului Londrei

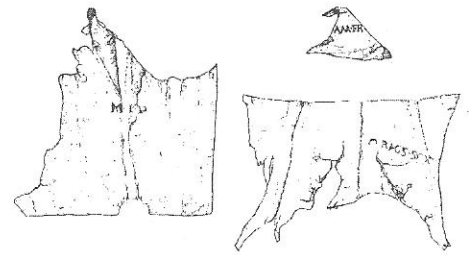

Fig. 2 - Resturi de bucăți de piele cu "mărci" de fabricant descoperite în zona unui atelier de la Köln, punctul Hochsammler/Domhof, campania 1978

Fig. 3 - Cuțit din fier pentru curățat piei descoperită la Pompei I, 15, în *officina corariorum*

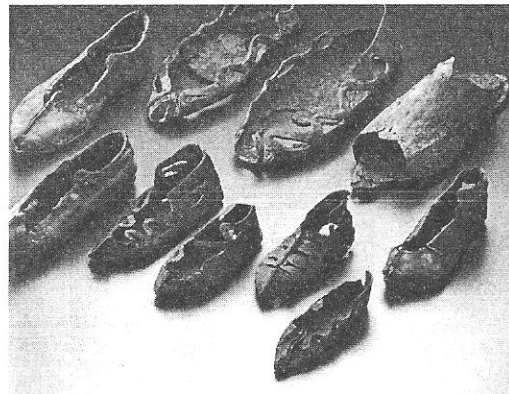

Fig. 4 - Câteva dintre exemplarele de încălțăminte descoperite în fântâna de la Welzheim

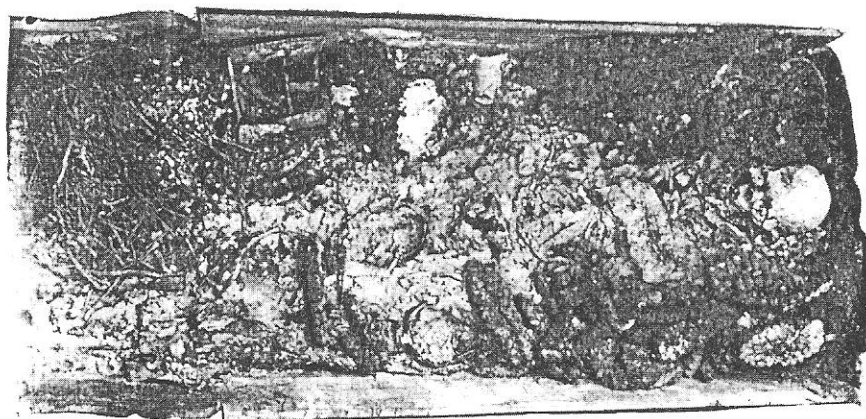

Fig. 5 - Interiorul sarcofagului de la Callatis în momentul deschiderii

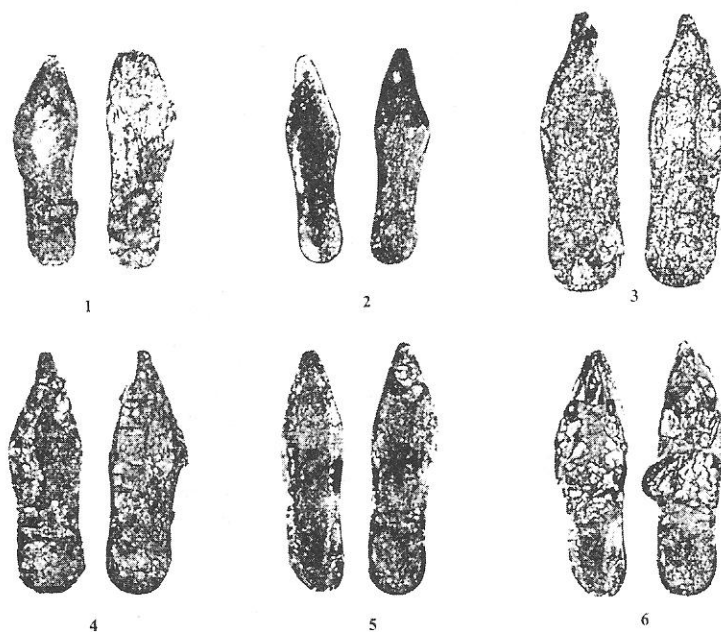

Fig. 6 - Cele șase perechi de încălțăminte depuse în sarcofagul de la Callatis

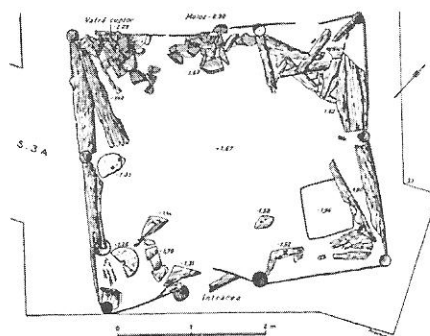

Fig. 7 - Garvăn, bordeiul medieval unde au fost descoperite materialele textile în punctul marcat cu x , în zona de SE, la dreapta intrării

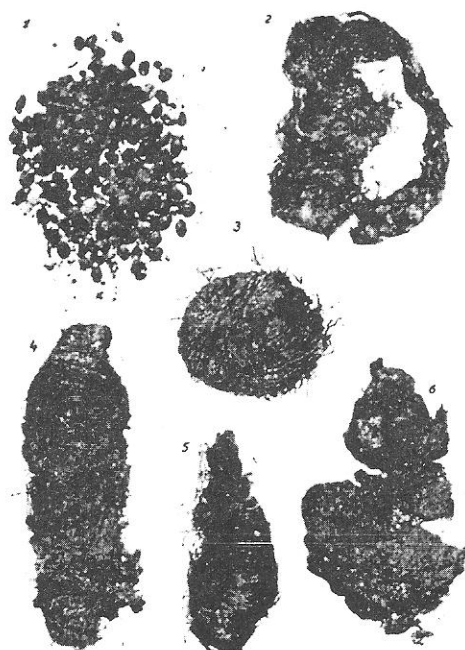

Fig. 8 - Materialele textile (fuior de cânepă - nr. 2; ghem și bobine cu fir de mătase - nr. 3-5; fragment de stofă de lână - nr. 6) și semințe de cânepă (nr. 1) din bordeiul de la Garvăn